

A BÁNYAVIDEKI VÉGHELYEK 1610-BEN.

A zsitvatoroki békekötés nem állította ugyan tökéletesen helyre Magyarország nyugalmát, de legalább egy időre véget vetett az irtó háborúnak s megmentette a népet a télen-nyáron bent tanyázó török csapatok rablásaitól. A szerződés értelmében új erősségeket egyik fél se emelhetett, de jogában állott a régieket kijavíttatni. A török derekasan hozzá is látott a dologhoz, Magyarország belügyei azonban oly rendetlen állapotban voltak, a Rudolf és Mátyás között kitört viszály olyannyira fölzaklatta a kedélyeket, hogy a kormányzás rendes menete megakadván, a honvédelem ügye háttérbe szorult. Pedig egyfelől Rudolf habozó magatartása, midőn a Bocskayval s a törökkel kötött békét megerősíteni vonakodott, másfelől az erdélyi zavarok, melyekből a porta rendes szokása szerint hasznot akart húzni, — okvetetlenül szükségessé tették az ország haderejének, különösen a végváraknak jó karba hejyezését. Török részről már el volt határozva, hogy ha a zsitvatoroki szerződés meg nem erősítették s a kikötött ajándékok rövid idő alatt be nem küldetnek a portára: a legelső kedvező alkalommal ismét támadólag lépnek föl.

Az alkalm pedig nem késett. A várakozásaikban csalódott hajdúk, a kik Bocskay törekvéseit diadalra segítették, tapasztalván, hogy *«István király minden adománya füstbe ment»*, s őket, a nemzet szabadságának védelmezőit, ismét földönfutókká akarják tenni a németpárti urak: elkeseredésükben a budai pasa védő szárnyai alá menekültek, ki segítséget, pártfogást ígért neki arra az esetre, ha a gyűlölt *Rákóczy Zsigmond* helyett olyan embert ültetnek Erdély fejedelmi székébe, a ki a portának igaz híve s az uralkodó háznak ellensége leend. A hajdúk föl is támadtak,

Homonnay nevét írván zászlójukra, de minthogy e főúr nem volt hajlandó a mozgalom élére állani, sőt hogy magát az udvar előtt tisztázza, egyenesen ellenök fordúlt, *Ilyésházy István a későbbi nádor* pedig a dolgok mélyére látván, épen a válság pillanatában lépett föl, hogy eloltsa a lánggra lobbant tüzet: a budai pasa is fölhagyott a fondorkodással s 1608 május havában végre összegyűltek a török és a magyar biztosok, hogy a zsitvatoroki béke végrehajtásáról tanácskozzanak.¹⁾

Most aztán kiderült, hogy a törökök 1606-ban mily rútul rászedték *Thurzó Györgyöt, Istvánffyot, Kolonicsot, Erdődy Kristófot* stb., a kik az első békekötés idején Rudolf király biztosai voltak. Mikor ugyanis a szerződés okmányai Komáromnál kicseréltettek, senkinek se jutott eszébe, hogy a magyar király részére kiállított török példányt összehasonlítsa a Bocskay megbizottjainak adott példánnyal, pedig a kettő között nagyon fontos eltérések voltak, természetesen a török hasznára. De szerencsére jelen volt Ilyésházy, a ki 1606-ban Bocskayt képviselte s tapasztalván, hogy a török biztosok mód nélkül sürgetik a Rudolfnak adott oklevél fölmutatását, gyanúpörrel élt s összehasonlítván a szerződéseket, csakhamar rájött a turpisságra. «Caesar Gál uram — írja 1608 május 20-án Thurzó Györgyhöz — ide hozta azokat a leveleket in specie, melyeket mikor meghántunk és examináltunk volna és egybevetettünk volna azzal, az kit én Bocskay részére vöttem volt, . . . *kilencz helyen találjuk, hogy nem edgyez az az levél, a kit kgltek nekik adott, ezzel.* De sőt ugyan sokat, főpontokat ki is hagyott kgltek benne, úgy annyira, hogy azokat az leveleket elő nem merjük hozni, mert az országnak felette nagy kárára lenne, nem csak az hódoltatás, de az végházak dolgában is . . . *Sőt az is vaqyon benne írva, hogy ha valamely végházat meglopnának az törökök, tehát az ugyan oda maradjon nekik.* Az ki levelet törökül adtak volt kglmeteknek, az a magyar levélnél sokkal veszedelmesebb . . . Immár meglátja kgltek, mint alkudunk meg benne» stb.)²⁾

¹⁾ 1608 május 20-án írja Komáromból Ilyésházy, hogy a békeség-szerzés dolgában összegyűltek; jelen vannak a vármegyék követei, Forgách Zsigmond és más főurak.

²⁾ Orsz. Ltár. Act. Thurz. fasc. 69. m. 23.

Bizony ez vétkes hanyagság volt s megérdemelték volna a királyi biztosok, hogy az ország felelősségre vonja őket. Teljes joggal veti szemére Ilyésházy Thurzónak: «Ilyen dologban nem jó hertelenkedni, *alig várá kgltek, hogy onnan elszaladhasson*». És hogy mindezek daczára is meg tudtak egyezni a biztosok, az legfőképpen Ilyésházy érdeme, a ki — a mellett, hogy nagy tisztességben állott a törökök előtt s a budai pasának «*becsületes apja ura*» vala, — országos dolgokban megöszült, tapasztalt államférfi volt, a kinek az eszén nem lehetett egy könnyen túljárni.

// A béke megerősítése és Mátyásnak királyllyá választása után az elhanyagolt véghelyek ügye is felkaroltatott az országgyűléseken. A rendek szívékre vették a dolgot, sürgetvén az uralkodót, hogy gondoskodjék a várak jó karban tartásáról s az őrség fizetéséről, mert az ország megmaradása ezektől függ. 1609-ben egyenkint felsorolták azokat a véghelyeket, melyeknek kijavítása égető szükség volt; közöttük *Füleket, Újvárt, Nógrádot* és *Vácot*, intézkedvén, hogy az illető várak védelme alatt lévő megyék a köteles ingyen munkát pontosan ledolgoztassák. Határoztatott egyúttal, hogy az esztergomi érsekség összes jövédelme *Újvár* fentartására fordíttassék, sőt a morva rendek által megajánlott segélypénzből is 6000 frtot használtak föl erre a célra. Törvényt hoztak továbbá arra nézve, hogy a végvárak kapitányai ezentúl csak született magyarok lehessenek, az idegen kézen levő erősségek pedig haladéktalanul vissza csatoltassanak . . . Végre a lovasok havi zsoldját, tekintettel a fennálló békére, 3 frt 20 denárra, a gyalogkét pedig 2 frtra reducálták.¹⁾

E fontos intézkedések végrehajtására bizottság küldetett ki s a mennyiben a katonák zsoldjának leszállítása szükségképen a következő évi költségvetést is megváltoztatta, a véghelyek összeírása országszerte elrendeltetett. Ebből az alkalomból készült az alább következő kimutatás, mely azonban, sajnos, csak a bányavidéki kir. várak állapotával ösmertet meg bennünket, bár magában véve is rendkívül fontos és tanulságos.

Költségvetések ugyan már a XVI. századból maradtak

¹⁾ L. az elmondottakra vonatkozólag 1608. koronázás előtti XI. t.-cz. 1609. XII. XXXII. és LXI. t.-cz. §. 12. az országos törvénytárban.

fenn, de ezek jobbára csak a legfőbb tételket sorolják fel, kerületenkint részletezve az ország haderejének fentartására előirányzott összeget s kimutatván a szükséglet és fedezet között jelentkező hiányokat. A mi költségvetésünknek tanulságos volta pedig épen abban rejlik, hogy nem csak pénzügyi oldaláról világosítja meg a dolgot, de pontosan felsorolja az egyes végvárok őrségének létszámát, a kapitányok és tiszteknek nevét, fizetését stb. szóval hadtörténelmi szempontból is igen becses adatokat foglal magában.

Nem akarjuk az érdeklődőket s a hadtörténelmi dolgokban nálunk sokkal jártasabbakat megfosztani attól, hogy az alább következő összeírásból önmaguk vonják le következtetéseiket, mindazonáltal néhány megjegyzést mi sem hallgathatunk el.

Látjuk első sorban is, hogy bár 1608-ban fölszóltak az ellen a rendek, Komárom várának főkapitánya *Kann János Eusebius* személyében még mindig német ember volt ¹⁾ s a 300 főnyi rendes őrségben magyar nem találtatott. Német volt továbbá a naszádosok főparancsnoka, bizonyos *Petingher Farkas György*, ki a várban egyszersmind vice kapitányságot viselt.

Érsekújvár főkapitánya, *Kolonics Sigfried*, származására nézve ugyan morva, de Magyarországon is nagybirtokos főnemes vala, ez ellen tehát nem zúgolódnak a rendek. A többi várkapitányok, *Bosnyák Tamás*, *Forgách Miklós*, *Dóczy István* és *Somogyi Mátyás* kivételével többnyire jelentéktelen emberek voltak, legalább nevük ez időszak történetében nem igen fordul elő. *Murányban* még mindig német őrség vala, jóllehet már 1608-ban fölpanaszolták ezt a rendek Mátyás királynak, de ezen kívül csak is *Léván* találunk még 50 főnyi német zsoldost.

A kapitányok fizetése között igen nagy eltérés tapasztalható. Komárom főparancsnoka például, személyére és egyéb költségeire kereken 304 frtot kapott havonként, *Dóczy István* ellenben, a nem kevésbé fontos Vác főkapitánya, összesen csak 162 frtban részesült. *Forgách Miklós* Szécsenyben asztaltartásra 50 frtot, de a füleki kapitány *Bosnyák Tamás* már csak 25 frtot kapott. De legjobban

¹⁾ «Capitaneatum vero Comaromiensem ut nativo Hungaro bene merite personæ sine nullo religionis discrimine conferat: obnixè petunt.» 1608. XXIII. t.-cz.

meg volt különböztetve *Somogyi Mátyás*, a ki Balassa-Gyarmaton. rendes fizetésén kívül, a király különös kegyelméből még 150 frt havi «*pensioban*» részesült. A két végletet *Érsekújvár* és *Hollókő* mutatja. Amott *Kolonics* a dunáninni országrész főgenerálisa, 851 frtért dirigált, a mi esztendőn keresztül abban az időben ropant összegre 10,212 frtra rúgott, itt *Kanizsai Péter* kapitány havi 8 frt sallarimért fáradt s izzadott, szükség esetén ontotta véré.

Végre jellemző, hogy míg a 40 főnyi német őrséggel ellátott Murány fentartása havonta 207 frt 20 denárba került, addig *Somoskőre* csak 29 frt 40 denárt, *Hajnácskőre* pláne 26 frt 40 denárt költöttek, bár az őrség mindkét helyen 20 főre rúgott. Így aztán ne csodáljuk, ha a jámbor vitézek tehetségük szerint rabolták és sanyargatták a föld népét; hiszen éhen nem halhattak.

I. Komárom.

Főkapitány: *Kann János Eusebius*.¹⁾ Fizetése volt a maga személyére havonként 106 magyar forint. Kapott ezenkívül lelkes-tartásra 12 frt 80 denárt. Tolmács fizetésére 6 frt 40 denárt. Íródeák tartására 8 frtot. Két csatlós tartására 12 frt 80 denárt. A maga zászlaja alatt lévő két sipos és egy dobos fizetésére, 6 frt 40 denárral számítva, 19 frt 20 denárt. Kémek tartására 16 frt 66²/₃ denárt. Szakács-tartásra 6 frt 40 denárt. Asztal-tartásra 100 lovas után 50 frtot. Két lovassági zászlótartó és egy dobos fizetésére 12 frtot. Összesen tehát egy hóra 304 frt 26²/₃ denárt.

Első vice kapitány: *Petingher Farkas György* (magnificus) Kapott a maga személyére 31 frt 20 denárt. A zászlaja alatt szolgáló *Egerszeghi Ambrus* kapitány fizetésére, mindig egy hóra számítva, 12 frtot. Száz lovas tartására fejenként 3 frt 20 denárral 320 frtot.

¹⁾ «Spectabilis ac magnificus» czíme után ítélve gróf volt. Az összeírás az országos levéltárban őriztetik. *Actorum Thurzoianorum fasc. II. m. 9.* s a következő címet viseli: «*Summaria Conscriptio confinium Antemontanorum nominum item suppressorum Capitaneorum et wayodarum non numerum militum Equestrium et Pedestrium ordinum in singulis confiniis, cum salariis eorundem tenore reformationis a prima Januarii A. 1610 lustratorum et ordinatorum*».

Naszádosi vajdák voltak heten. Elöljárójuk nevezett Petingher Farkas. A többiek Borzák István, Cselley János, Horvát István, Lakatjártó János, Rákóczy Benedek, Sárváry Márton. Kaptak fejkenként egy óra 10 frt 40 denárt, összesen tehát 72 frt 80 denárt. Minden naszádon volt 31 ember, még pedig 3 tizedes és 28 közönseges hajdú, összesen tehát volt a hét naszádon 21 tizedes és 196 hajdú. A tizedesek 3 frt 20 denárral, a hajdúk 2 frt 40 denárral számítva kaptak egy óra 537 frt 60 denárt.

Volt ezenkívül még 7 úgynevezett mezei vajda, a kik fejkenként 54 frt 40 denár fizetést húztak.

A vár rendes őrsége 300 németből állott. Került tehát Komárom fentartása a katonaság hópénzével, a kapitányok, vajdák, tüzér-tisztek stb. fizetésével, s más részletesen fel nem sorolt költségekkel együtt havonként 3725 frt 86²/₃ denárba, a mi esztendőn keresztül csaknem 45 ezer forintra rúgott.

II. Érsekújvár.

Főkapitány: *Kolonics Sigfried*, egyszersmind a dunán-inneni kerület országos főkapitánya.¹⁾ Fizetése volt a két állás után maga személyére havonként 480 frt. Asztal tartására 75 frt. Három zászlótartó, sípos és dobos fizetésére 22 frt 40 denár. Kémek tartására kapott egy óra 33 frt 33¹/₃ denárt. Műszaki személyzet tartására 24 frtot. Rendkívüli kiadásokra 169 frt 20. Összesen tehát 851 frt 93¹/₃ d.

A vár rendes őrsége 500 lovas, 500 gyalog vitézből állott, olyformán, hogy a főkapitány és *Thury Ferencz* vice kapitány, valamint *Pálffy János* zászlaja alá 100—100 lovas tartozott, Pogrányi Benedek, Beedy Mátyás, Farkas Pál pedig 50—50 lovas tartására kaptak hópénzt. Végre 50 lovas felett a puszkások kapitánya állott.

Vajdák voltak: Kaza György, Kelemen Pál, Zabó Mihály és

¹⁾ E morva származású, de a legelőkelőbb magyar családokkal sógorosodott főúr 1616-ban «*rebellált*» II. Mátyás király ellen és «*nagy romlást*» Ausztriában. Azonban csakhamar elfogatott és a börtönben állítólag eszét veszítette.

Mátyás, Baán János, Szödényi Farkas, Lovas Péter, Guttay János, Almássy Péter, Parnaky György, 50—50 gyalog vitézzel.

A vár fentartása, a főkapitány fizetésén kívül, melyet a király vállalt magára, havonként 3058 forintjába került az országnak, mely az esztergomi érsekség jövedelméből födöztetett.

III. Fülel.

Főkapitány: *Bosnyák Tamás*. Fizetése egy óra 100 frt. Asztaltartásra 25 frt. A második vice kapitány fizetésére 16 frt. Zászlótartó, dobos, sípos tartására 12 frt 80 denár.

Első vice kapitány: *Horvát Mihály*. Fizetése 25 frt. Asztaltartásra 25 frt. Zászlótartó és sípos fizetésére 6 frt 40 d.

Volt a várban 200 lovas és 300 gyalog hópénzes magyar vitéz. Került az őrség és a tisztek fentartása havonként 1849 frt 40 denárba. A két kapitány valamint Nagy Mihály és Szányi Nagy Jakab zászlaja alatt 50—50 lovas állott. A vajdák, ú. m. Csorba András, Vén Péter, Saáry Mátyás, Török Bálint, Kövecsenyi András és Papp Ferencz hasonlóképen 50—50 gyalognak parancsoltak.

IV. Damasd (castellum).

Főkapitány: *Peröcsényi János*. Fizetése havonként 20 frt. Asztaltartásra 16 frt. Zászlótartó és sípos fizetésére 6 frt 40 d.

Az őrség a főkapitány zászlaja alá tartozó 32 lovasból és 75 gyalogból állott, Horvát Péter és Peröcsényi Máté vajdák alatt.

Került pedig a kastély fentartása a tisztek és várnagy fizetésével együtt havonként 345 frt 40 denárba.

V. Drégely-Palánk (castellum).

Főkapitány: *Kovách Boldizsár*. Fizetése havonként 50 frt. Asztaltartásra 25 frt. Zászlótartó, sípos és dobos fizetésére kapott 9 frt 60 denárt.

Vice kapitány: *Nagy Gáspár* 20 frt hó pénzzel.

Volt a kastélyban 100 lovas, a főkapitány és Balogh Boldi-

zsár zászlója alatt. Továbbá 100 gyalog, Rády Péter és Nagy Lukács vajdák alatt.

Került az erősség fentartása a pattantyusokkal együtt havonként 762 frt 20 denárba.

VI. Léva.

Főkapitány; *Spáczay Péter*. Fizetése 50 frt. Asztal-tartásra 25 frt. Zászlótartó, sípos, dobos fizetésére 9 frt 60 d. Vicekapitány: *Sóóthy János*, ki személyére 25 frtot, zászló-tartó, sípos, dobos és asztal-tartásra 31 frt 40 denárt kapott.

Az őrség 100 lovas és 100 gyalog vitézből és 50 németből állott. A lovasoknak a két kapitány, a gyalogoknak Boros Bálint és Wégh János vajda volt az előljárója.

A vár főtartása havonként 1081 frt. 80 denárba került.

VII. Szécsény.

Főkapitány: *Forgách Miklós*; fizetése havonként 50 frt. Asztal-tartásra 50 frt. Zászlótartó, sípos és dobos fizetésére 12 frt 80 den.

Vicekapitány: *Zeghey György*, 25 frt fizetéssel. Asztal-tartásra ugyananyit, zászlótartó, sípos, dobos fizetésére 6 frt 80 drt kapott.

A főkapitány zászlója alatt 100 lovas állott, a vicekapitány és Tomony András 50—50 lovasnak parancsolt. Fegyverneki János, Ispán Máté, Kerekházy Mihály, Becze Balás vajdák 50—50 gyalog előljárói voltak.

A 400 főnyi őrség fentartása a tisztek és a pattantyusok fizetésével együtt havonként 1397 frt 40 denárba került.

VIII. Szödény (castellum).

Főkapitány: *Ornay Tamás* fizetése 50 frt. Asztal-tartásra 25 frt, zászlótartó, sípos és dobos fizetésére 6 frt 80 d.

Vicekapitány: *Albert Máté*, 20 frt havi fizetéssel.

A főkapitány és Kovács Ágoston zászlója alatt 50—50 lovas,

Kovács Péter, Gyarmathy András és Szöcs István vajdák alatt ugyanannyi gyalog állott.

A kastély fentartása került egy hóra 824 frt 40 denárba.

IX. Vác.

Főkapitány: *Dóczy István* 100 frt fizetéssel. Asztal-tartásra 50 frt, zászlótartó, sípos és dobos fizetésére 12 frt 80 d.

Vicekapitány: *Verebélyi János* fizetése 50 frt, asztal-tartásra 5 frt, zászlótartó, sípos, dobos fizetésére 6 frt 40 d.

A főkapitány zászlaja alatt 75 lovas állott. Spáczay János és Zádory András 50—50, Csire Mihály, Romhányi Albert, Kovách János egyenként 25 lovas előjárói voltak. Ujhelyi Mátyás Rózman Bálint, Maruni András, Walakóczy Gáspár, Palonyi Márton, Nagy György, Horvát Bertalan, Halász János, Hatos János vajdák összesen 300 főnyi gyalogságnak parancsoltak.

Az 550 főnyi őrség fentartása s a tiszték fizetése 1893 frt 90 denárba került.

X. Gyarmat (castellum).

Főkapitány: *Somogyi Mátyás* fizetése 50 frt, asztalára ugyan annyi.

Ezenkívül a király különös parancsára járt neki havonta 150 frt átalány (pensio). — Zászlótartó, sípos, dobos fizetésére kapott 12 frt 80 drt.

Vicekapitány: *Radosóczy Jakab*, 25 frt fizetéssel.

Állott az őrség 100 lovasból a főkapitány zászlója alatt és 150 gyalogból, kiknek vajdái Csókaházy Orbán, Horvát Márk és Ferencz Albert voltak.

Került a kastély fentartása havonkint 1024 frt 60 denárba.

XI. Nógrád.

Főkapitány: *Margentaller Fülöp*, 50 frt fizetéssel. Zászló-tartó, sípos és dobos tartására 12 frt 80 d.

Vicekapitány: *Baxa Máté* fizetése 20 frt, asztalára 15 frt, zászlótartó fizetésére 3 frt 20 d.

A főkapitány 40, Mocsoray János, Thury Ferencz 30—30 lovas előljárója volt. Vajdák: Szakmáry György, Balogh Lőrincz, Vajda Benedek, Csiszár Tamás, 50—50 gyalog felett.

Állott az őrség összesen 300 emberből. Került a vár fentartása havonként 984 frt 20 denárba.

XII. Murány.

Zeichhauser János várnagy alatt 40 főnyi német katona képezte az őrséget, melynek fentartása havonként 207 frt 20 denárba került.

XIII. Somoskő.

Bratik János várnagy 20 főnyi magyar gyalogot tartott a várban, 29 frt 40 denár hópénzzel.

XIV. Hajnácskő.

Horvát Mihály vajda parancsnoksága alatt 20 gyalog vitéz tartása havonként 26 frt 40 denárba került.

XV. Hollókő.

Kanizsai Péter kapitánysága alatt, kinek személyére nézve havonként 8 frt sallárium járt, 20 főből álló gyalog őrség volt a várban, melynek fentartása 59 frtba került.

Az összeírás szerint tehát a bányavidéki véghegyek fentartására 1610-ben havonként 15,063 frt. 20 denár kellett, a mi ha meggondoljuk, hogy 1577-ben, mikor az elszámolt erősségek részben még a hódoltságához tartoztak, már kerek számban 14,807 frtot költöttek erre a célra — bizony elég sovány budget.¹⁾ Ne feledjük azonban, hogy a törökkel béke volt s az erdélyi fejedelem véd- és dacz-szövetségben állott a magyar királlyal, tehát veszély egy oldalról se fenyegette az országot. Ily körülmények között a várak

¹⁾ Hadtörténelmi Közlemények, 1893. évf. 543. 1.

őrségének létszámával meg lehetünk elégedve, mert a legnevezetesebb helyek jól el voltak látva védőkkel. Komáromban p. o. a nadszadosokkal együtt 617, Érsekújváron 1000, Váczon 550, Füleken 500 főből álló őrséget találunk, Szécsényben 400, Nógrádban 300 fegyveres volt. Minthogy azonban gyakran megesett, hogy a vitézek esztendőn keresztül egy dénárt se láttak hópénzükből, élelmüket keresni mindenfelé elszéledtek, úgy hogy a létszám sohasem volt teljes. Pedig az őrség fentartása aránylag nem sokba került; jóval nagyobb terhet rótt az országra a kapitányok fizetése. A *Kolonics* 10,000 frt sallariuma oly összeg, mely ma legkisebb számítás szerint 100,000 frtnak felel meg. — Igaz ugyan, hogy azt a király magára vállalta, de hát nem sok köszönet volt abban. Mátyás 1609-ben, tehát az összeírás előtt, már 80 ezer frttal tartozott Seyfrid urnak s Ugocsa és Szathmár vármegyei jószágokkal akarta őt kielégíteni, melyek azonban a Perényiek jogos tulajdonai voltak.¹⁾ Meglehet, hogy a főur későbbi lázadásának egyik okát épen ez a körülmény képezte.

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

¹⁾ Történelmi Tár. 1887. évf. 720. 1.